

UMARALI NORMATOVNING “TALANT TARBIYASI”
KITOBIDA ILGARI SURILGAN PEDAGOGIK G‘OYALAR TAHLILI

Muhiba Ibrohimova Ilhomovna

Farg‘ona davlat universiteti

Filologiya fakulteti o‘zbek tili yo‘nalishi 4-bosqich talabasi

***Annotatsiya:** Mazkur maqolada Umarali Normatovning Talant tarbiyasi asarida ilgari surilgan pedagogik qarashlar ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Asarda iste‘dod tushunchasining mohiyati, uni aniqlash va rivojlantirish mexanizmlari, shuningdek, muallim va muhitning roli yoritilgan. Normatovning fikricha, talant tug‘ma imkoniyat bo‘lishi bilan birga, uni shakllantirishda tarbiya, mehnat va ijtimoiy sharoit hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Maqolada ushbu g‘oyalar zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan qiyosiy tahlil asosida ochib beriladi.*

***Kalit so‘zlar:** talant, tarbiya, pedagogika, ijodkorlik, adabiy muhit, iste‘dod rivoji, ta‘lim jarayoni, shaxs kamoloti.*

Kirish

Zamonaviy ta‘lim tizimida shaxsning individual qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Shu jihatdan o‘zbek adabiyotshunosligida alohida o‘rin tutgan olimlardan biri bo‘lgan Umarali Normatovning “Talant tarbiyasi” asari pedagogik fikr taraqqiyotida muhim manba vazifasini bajaradi. Ushbu asarda talant fenomeni nafaqat adabiy-estetik, balki pedagogik-psixologik nuqtai nazardan ham asoslab beriladi.

Normatov iste‘dodni faqat tug‘ma qobiliyat sifatida emas, balki uzluksiz rivojlanadigan ijtimoiy hodisa sifatida talqin qiladi. Bu yondashuv bugungi kunda kompetensiyaviy ta‘lim modeli bilan hamohangdir. Shu bois mazkur maqolada asarda ilgari surilgan pedagogik g‘oyalar chuqur tahlil qilinadi.

Umarali Normatovning Talant tarbiyasi asarida ilgari surilgan asosiy pedagogik g‘oyalar chuqurroq tahlil qilinadi. Muallif talant masalasini bir yoqlama

emas, balki murakkab ijtimoiy-pedagogik hodisa sifatida yoritadi.

Talant tushunchasining nazariy asoslari.

Normatov talantni oddiy qobiliyat darajasida emas, balki murakkab tizimli hodisa sifatida talqin qiladi. Unga ko'ra, iste'dod inson tabiatida mavjud bo'lgan imkoniyatlar majmuasi bo'lib, u o'z-o'zidan mukammal shaklda namoyon bo'lmaydi. Talantning shakllanishi va rivojlanishi muayyan sharoitlar, ta'lim va tarbiya jarayonlari bilan chambarchas bog'liq.

Muallif iste'dodning ikki tomonini ajratadi: birinchisi, biologik asos, ya'ni tug'ma imkoniyatlar; ikkinchisi, ijtimoiy omillar ta'sirida yuzaga keladigan rivojlanish jarayoni.

Bu yondashuv Lev Vygotskiyning madaniy-tarixiy nazariyasiga juda yaqin turadi. Vygotskiy shaxs rivojini ijtimoiy muhit bilan uzviy bog'liq holda izohlagan bo'lsa, Normatov ham iste'dodning to'liq ochilishi jamiyat va muhit bilan aloqadorligini ta'kidlaydi. Shu bilan birga, Normatov nazariyasida adabiy-estetik omillar ham muhim o'rin egallaydi, bu esa uning qarashlarini sof psixologik yondashuvdan farqlaydi.

Talant rivojida ijtimoiy va adabiy muhitning o'rni.

Normatov asarida muhit masalasi markaziy o'rinlardan birini egallaydi. U iste'dod rivojini faqat individual jarayon sifatida emas, balki ijtimoiy muhit bilan uzviy bog'liq hodisa sifatida ko'rsatadi. Ayniqsa, adabiy muhit, ijodiy davra, fikr almashish imkoniyati mavjud bo'lgan makon ijodkor shaxsning shakllanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Muallif quyidagi jihatlarga alohida urg'u beradi: ijodiy muhit fikrlar almashinuvini tezlashtiradi; raqobat va hamkorlik iste'dodni rag'batlantiradi; madaniy muhit shaxs tafakkurini kengaytiradi.

Bu qarashlar bugungi kunda ta'limda qo'llanilayotgan "rivojlantiruvchi muhit" konsepsiyasiga to'liq mos keladi. Ya'ni, o'quvchi yoki talabani faqat bilim bilan ta'minlash yetarli emas, balki uni faol fikrlashga undovchi muhit yaratish zarur.

Ustoz-shogird tizimi va pedagogik ta'sir mexanizmi.

Normatov talant tarbiyasida ustozning rolini chuqur tahlil qiladi. U ustozni oddiy bilim beruvchi emas, balki iste'dodni shakllantiruvchi asosiy subyekt sifatida ko'radi. Ustoz shogirdning ichki imkoniyatlarini anglaydi, uni rivojlantirish yo'llarini belgilaydi va ijodiy yo'nalish beradi.

Bu jarayonda quyidagi pedagogik mexanizmlar muhim hisoblanadi: yo'naltirish – shogird qobiliyatiga mos yo'l tanlash; rag'batlantirish – ijodiy faoliyatni qo'llab-quvvatlash; nazorat va tahlil – rivojlanish jarayonini baholab borish.

Mazkur yondashuv sharqona ta'lim an'analari bilan hamohang bo'lib, Alisher Navoiy ijodida ham ustozga ehtirom va ilmiy merosni davom ettirish g'oyalari keng ifodalangan. Normatov ushbu an'anani zamonaviy pedagogika bilan uyg'unlashtiradi.

Mehnat va intellektual intizomning ahamiyati.

Asarda alohida ta'kidlangan muhim jihatlardan biri bu mehnatning o'rni hisoblanadi. Normatov iste'dodning rivojlanishini muntazam mehnat va izlanishsiz tasavvur etmaydi. Unga ko'ra, tug'ma qobiliyat faqat imkoniyatdir, uni haqiqiy iste'dod darajasiga olib chiqadigan kuch esa mehnatdir.

Muallif ijodiy mehnatni quyidagi bosqichlarda ko'radi:

- doimiy mashq va takrorlash;
- mustaqil izlanish;
- tanqidiy tahlil;
- ijodiy tajriba orttirish.

Bu fikrlar Thomas Edisonning ilmiy faoliyati bilan ham uyg'unlashadi. Edison muvaffaqiyatni mehnat bilan bog'lagan bo'lsa, Normatov bu g'oyani pedagogik tizim darajasiga olib chiqadi. Bu esa o'quvchilarni faqat bilim olishga emas, balki muntazam ishlashga o'rgatish zarurligini ko'rsatadi.

Individual yondashuv va shaxsiy rivojlanish strategiyasi.

Normatov har bir insonning qobiliyati va rivojlanish yo'li o'ziga xos ekanligini ta'kidlaydi. Shu sababli u ta'lim jarayonida individual yondashuvni

zaruriy prinsip sifatida ilgari suradi. Bu yondashuv har bir shaxsning ichki imkoniyatlarini maksimal darajada ochishga xizmat qiladi.

Muallif individual yondashuvni quyidagi jihatlar orqali asoslaydi: har bir iste'dodning rivojlanish sur'ati turlicha; qiziqish va motivatsiya individual xarakterga ega; ta'lim usullari shaxsga moslashtirilishi zarur.

Bu qarashlar bugungi zamonaviy pedagogikada differensial va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyalarining nazariy asosini tashkil etadi. Normatovning bu boradagi fikrlari o'z davri uchun ilg'or hisoblanadi.

Talant va ijodkorlikning o'zaro bog'liqligi:

Normatov talantni faqat bilim yoki qobiliyat darajasi bilan cheklamaydi. U iste'dodning asosiy belgisi sifatida ijodkorlikni ko'rsatadi. Ijodkorlik mavjud bilimlarni takrorlash emas, balki yangi g'oya va yechimlar yaratish qobiliyatidir.

Muallif ijodkorlikni rivojlantirish uchun quyidagi shartlarni zarur deb hisoblaydi: erkin fikrlash muhiti; xatolardan qo'rqmaslik; mustaqil qaror qabul qilish imkoniyati; tanqidiy tafakkur.

Bu jihatlar zamonaviy kreativ pedagogika tamoyillari bilan to'liq mos keladi. Shunday qilib, Normatov iste'dodni ijodiy faoliyat bilan bog'lab, uni faol va dinamik jarayon sifatida talqin qiladi.

Asarning asosiy qismidagi g'oyalarni umumlashtirib aytganda, Normatov talant tarbiyasini kompleks pedagogik tizim sifatida ko'radi. Unda biologik, ijtimoiy, psixologik va madaniy omillar o'zaro uyg'unlashgan holda namoyon bo'ladi. Bu esa uning qarashlarini zamonaviy ta'lim nazariyalari bilan bir qatorda turuvchi muhim ilmiy konsepsiya darajasiga olib chiqadi.

Xulosa:

Umarali Normatovning Talant tarbiyasi asari pedagogika va adabiyotshunoslik kesishgan nuqtada yaratilgan muhim ilmiy manba sifatida e'tirof etiladi. Asarda ilgari surilgan g'oyalar iste'dod masalasini chuqur falsafiy, psixologik va pedagogik asoslarda talqin qilish imkonini beradi.

Avvalo, Normatov talantni tug'ma va orttirilgan omillar birligi sifatida

izohlaydi. Bu yondashuv iste'dodni statik emas, balki dinamik rivojlanadigan jarayon sifatida tushunishga olib keladi. Ya'ni, insondagi tabiiy imkoniyatlar faqat boshlang'ich nuqta bo'lib xizmat qiladi, ularning haqiqiy qiymati esa to'g'ri tashkil etilgan ta'lim-tarbiya jarayonida namoyon bo'ladi. Shu jihatdan muallif iste'dodni shakllantirishda pedagogik ta'sirning hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini asoslab beradi.

Asarda muhit masalasi ham alohida nazariy xulosaga olib chiqiladi. Normatov iste'dod rivojini ijtimoiy va madaniy muhit bilan uzviy bog'laydi. Ijodiy muhit, ilmiy-adabiy davra, ustozlar bilan muloqot – bularning barchasi shaxs kamolotida muhim omillar sifatida talqin qilinadi. Demak, iste'dodni rivojlantirish individual harakat bilan cheklanmaydi, balki u jamiyat bilan o'zaro aloqada shakllanadi. Bu qarashlar Lev Vygotskyning ijtimoiy rivojlanish nazariyasi bilan hamohang bo'lib, shaxs rivojida muhitning ustuvor rolini yana bir bor tasdiqlaydi.

Normatovning yana bir muhim xulosasi ustoz-shogird munosabatlari bilan bog'liq. Ustoz shunchaki bilim beruvchi emas, balki iste'dodni kashf etuvchi va yo'naltiruvchi shaxs sifatida talqin qilinadi. Shogirdning ichki imkoniyatlarini to'g'ri anglash, uni rag'batlantirish va ijodiy yo'lga yo'naltirish ustoz zimmasidagi asosiy vazifalardan biri sifatida ko'rsatiladi. Bu jihat sharqona pedagogik an'analarga, xususan Alisher Navoiy merosida ifodalangan ilmiy-madaniy qadriyatlar bilan uyg'unlashadi.

Asarda mehnat va izlanish masalasi ham markaziy o'rinlardan birini egallaydi. Normatov iste'dodning rivojlanishini uzluksiz mehnat bilan bog'laydi. Unga ko'ra, tabiiy qobiliyat qanchalik yuqori bo'lmasin, agar u mehnat bilan qo'llab-quvvatlanmasa, kutilgan natijani bermaydi. Shu bois muallif ijodiy faoliyatni intellektual intizom, sabr va izchil izlanish bilan bog'laydi. Bu yondashuv shaxsda mas'uliyat, qat'iyat va mustaqil fikrlash kabi sifatlarni shakllantirish zarurligini ko'rsatadi.

Normatovning individual yondashuv haqidagi qarashlari ham muhim ilmiy ahamiyatga ega. U har bir insonning o'ziga xos qobiliyatlari mavjudligini e'tirof etib, ta'lim jarayonida umumiy yondashuvdan ko'ra, shaxsga mos metodlarni

qo‘llash zarurligini asoslaydi. Bu esa bugungi kunda keng qo‘llanilayotgan shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim modelining nazariy ildizlari sifatida baholanishi mumkin.

Umuman olganda, “Talant tarbiyasi” asarida ilgari surilgan pedagogik g‘oyalar quyidagi umumiy xulosalarga olib keladi:

- iste’dod tug‘ma va ijtimoiy omillar uyg‘unligida shakllanadi;
- muhit va ta’lim jarayoni iste’dod rivojida hal qiluvchi rol o‘ynaydi;
- ustoz shaxs rivojining asosiy yo‘naltiruvchisi hisoblanadi;
- mehnat va izlanish iste’dodni mukammallashtiradi;
- individual yondashuv samarali ta’limning muhim sharti hisoblanadi.

Shu asosda aytish mumkinki, Normatovning pedagogik qarashlari nafaqat o‘z davri uchun, balki bugungi zamonaviy ta’lim tizimi uchun ham dolzarb ilmiy-nazariy ahamiyatga ega. U ilgari surgan g‘oyalar ta’lim jarayonini takomillashtirish, yosh avlodning ijodiy salohiyatini rivojlantirish va barkamol shaxsni shakllantirishda muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Umarali Normatov. *Talant tarbiyasi*. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 1980.

Lev Vygotsky. *Mind in Society*. Cambridge: Harvard University Press, 1978.

Alisher Navoiy. *Xamsa*. Toshkent: Fan nashriyoti.

Pedagogika nazariyasi. Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti, 2015.

Zamonaviy ta’lim texnologiyalari asoslari. Toshkent, 2020.